Kumpens xieraq għal dewmien;
Kalkolu dwar ammont għal danni morali;
Dewmien kawżat mill-parti

QORTI ĊIVILI PRIM'AWLA

(Ġurisdizzjoni Kostituzzjonali)

ONOR. IMĦALLEF TONI ABELA LL.D.

Seduta ta' nhar il-Ħamis, 16 ta' Settembru, 2021

Numru 2

Rikors Numru 7/19TA

Anthony Mario Vella

vs

Reġistratur tal-Qrati u b'digiet tas-6 ta' Jannar 2020 ġie kjamat in kawża l-Avukat Ġenerali u b'digriet tal-4 ta' Frar 2020 l-isem tal-Avukat Ġenerali ġie mibdul għall-Avukat tal-Istat

Il-Qorti:

Rat ir-rikors tar-rikorrent ippreżentat fis-16 ta' Jannar 2019 li permezz tiegħu ppremetta u talab is-segwenti:-

> "Illi r-rikorrenti kien fetah kawza ta' spoll bin-numru 90/94GC, fil-25 ta' Jannar 1994 quddiem il-Prim Awla tal-Qorti Civili fl-4 ta' Marzu 2011;

Illi konsegwentement is-socjeta konvenuta appellat minn din id-decizjoi u fil-fatt l-appell ge deciz l-24 ta' Frar 2012 fejn il-Qorti rrevokat ir-reintegrazzjoni peress illi l-bini fuq l-art kienet proprjeta tat-terzi;

Illi kawza ta' spoll ghandha tinqata' fiz-zmien qasir u gialadarba jkun sar spoll il-Qorti ghandha tordna li l-pussess jerga' jinghata lura, izda sfortunatament f'din il-kawza ghalkemm il-Qorti iddikjarat illi kien sar spoll vjolenti fil-konfront tas-socjeta attrici u ordnat illi s-socjeta attrici tigi reintegrata fil-pussess din is-sentenza inghatat wara sbatax-il sena u b'hekk gew lezi d-drittijiet tar-rikorrenti Ii jinghata smiegh xieraq fil-process quddiem il-Qorti Civili fi zmien ragjonevoli taht il-Kostituzzjoni ta' Malta kif ukoll l-Artikou 6(1) tal-Konvenzjoni Ewropeja;

Illi t-terminu ta' sbatax-il sena quddiem il-Qorti Civili huwa dewmien eccessiv u inaccettabbli ghal kwalunkwe kawza, aktar u aktar meta si tratta f'kawa ta' spoll li bhala regola ghandha tinqata' minghajr dewmin;

Illi fil-fatt minhabba dan id-dewmin eccessiv ir-reintegrazzjoni lanqas kienet possibbli ghax l-intimat fil-kawza imsemmija kien waqqa l-bini u apartamenti minflok u bieghhom lit-terzi;

Dan il-ksur tad-dritt fundamentali tal-esponent jintitolah mhux biss ghad-dikjarazzjoni ta' tali vjolazzjoni imma ukoll ghal kumpens xieraq;

Ghaldaqstant ir-rikorrent qieghed jitlob lil din l-Onorabbli Qort sabiex

1) Tiddikjara li fil-konfront tal-esponenti, gew vjolati l-jeddijiet protetti mill-Kostituzzjoni ta' Malta kif ukoll mill-Artikolu 6(1) tal-Konvenzjoni Ewropeja ghall-Protezzjoni tad-drittijiet tal-Bniedem;

2) Taghti r-rimedji li jidhrilha opportuni;

3) Tillikwida l-kumpens dovut ghal tali vjolazzjoni u d-danni sofferti mill-esponenti, u konsegwentement tordna l-hlas tal-istess ammont likwidat lill-esponenti.

Bl-ispejjes."

Rat ir-risposta tar-Reġistratur tal-Qorti ppreżentata fil-25 ta' Frar 2019 li permezz tagħha wieġeb is-segwenti:-

"1. Illi in linea preliminari jigi eccepit illi l-esponenti assolutament m'huwiex il-legittimu kontradittur ghal-lanjanza tar-rikorrent u ghalhekk ghandu jigi lliberat mill-osservanza tal-gudizzju bl-ispejjez kontra l-istess rikorrent;

2. Illi f'dan il-kaz ir-rikorrenti bl-ebda mod m'hu qed jattribwixxu l-allegat ksur tad-dritt fundamentali tieghu ghal xi ghemil jew nuqqas minn naha tal-esponenti izda minhabba l-allegat dewmien biex il-Qorti taqta l-kawza u ghalhekk it-talbiet tar-rikorrenti fil-konfront tal-esponenti huma nfondati fil-fatt u fid-dritt;

3. Illi f'dan il-kaz ir-rikorrenti qed jattribwixxu l-ilment tieghu fil-konfront tal-Qorti u ghal din il-lanjanza zgur li ma jistax iwiegeb jew jigi tenut responsabbli l-esponenti.

4. Illi l-esponenti jaghmel riferenza ghas-sentenza fl-ismijiet **George Xuereb vs Registratur tal-Qrati et** deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fit-8 ta' Novembru, 2004 fejn intqal:

'*Hu ben saput li l-Gudikatura hija organu indipendenti mill-Ezekuttiv u ma taqa' taht l-ebda dipartiment governattiv, u hu f'dan is-sens mela li jekk id-dewmien lamentat mir-rikorrent huwa attribwibbli ghall-operat tal-Qorti, allura r-Registratur tal-Qorti, li hu biss inkarigat mill-aministrazzjoni tal-Qorti u mhux ukoll mill-operat tal-Gudikant, ma jistax hawn hekk ikun legittimu kontradittur*.'

5. Illi l-esponent ma kellu ebda kontroll fuq il-proceduri partikolari u lanqas ma kien involut fil-materja u ghalhekk zgur li l-lanjanzi tar-rikorrent mhux tort tal-esponenti li lanqas biss kien parti fil-proceduri.

6. Illi f'dan il-kuntest l-esponenti jaghmel riferenza ghas-sentenza fl-ismijiet **Mark Lombardo et vs Kunsill Lokali Fgura** deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fis-7 ta' Ottubru, 2005 fejn gie ritenut:

'*Kwantu ghall-appellat Registratur, Qrati Civili u Tribunali ma jidhirx li jista' jkun hemm l-icken dubbju li dan ma hux il-legittimu kontradittur f'din il-kawza. Ir-Registratur ma jirraprezentax lill-Qrati li l-operat taghhom gie attakkat bir-rikors promotorju – anzi, bil-kontra, <u>huwa jiehu l-ordnijiet minghandom skond il-ligi</u> – u hu ma hux f'posizzjoni li jaghti rimedju effettiv kieku stess din il-Qorti kellha ssib x'ticcensura fuq il-livell kostituzzjonali fl-operat ta' dawk il-Qrati.*'

7. Illi in oltre ssir riferenza ghas-sentenza tal-Prim Awla tal-Qorti Civili (sede kostituzzjonali) datata 12 ta' Marzu tas-sena 2015 fl-ismijiet **Dr. Joseph Zammit Tabona et v Direttur Generali Qrati et**;

8. Salvi, jekk ikun il-kaz, eccezzjonijiet ossia risposti ulterjuri.

Ghaldaqstant l-esponenti jitlob bir-rispett illi dina l-Onorabbli Qorti joghgobha tichad *in toto* t-talbiet tar-rikorrenti bl-ispejjez kontra l-istess rikorrenti."

Rat ir-risposta tal-kjamat in kawża Avukat tal-Istat ippreżentata fis-27 ta' Jannar 2020 li permezz tagħha wieġeb is-segwenti:-

"1. Illi qabel xejn l-esponent iqis li r-rikorrent Anthony Mario Vella ma jistax jilmenta bl-allegat dewmien fil-proċeduri fl-ismijiet ***Anthony Mario Vella nomine vs. Francis S. Tarcisio Galea pro et noe (Ċit. Nru. 90/1994)***, għaliex huwa ma kienx parti fihom f'ismu propriju. Jiġi b'hekk, li r-rikorrent ma jistax jgħodd lilu nnifsu bħala vittma ta' dawk il-proċeduri ċivili;

2. Illi bla ħsara għal dak li għadu kemm ingħad, għalkemm il-kawża ċivili damet b'kollox xi tmintax-il sena biex inqatgħet ma jfissirx b'daqshekk li b'mod awtomatiku għandu jinstab li kien hemm dewmien inġustifikat jew dewmien attribwibbli lill-Istat. Tabilħaqq hija ġurisprudenza kostanti u stabbilita li l-irraġonevolezza taż-żmien m'għandux jiġi determinat fl-astratt jew min-numru ta' snin li tkun damet għaddejja l-kawża, imma għandu jitqies fid-dawl taċ-ċirkostanzi partikolari tal-każ li jkun;

3. Illi huwa miżmum ukoll li ma hemm l-ebda *time limit* li l-Qorti trid bilfors tosserva fil-kors tal-proċedura quddiemha għax inkella l-interessi tal-ġustizzja jiġu ppreġudikati minħabba għaġla żejda;

4. Illi sabiex dina l-Onorabbli Qorti tkun tista' tqis b'mod serju t-talba tar-rikorrent taħt l-**artikou 6 tal-Konvenzjni Ewropea** u l-**artikolu 39(2) tal-Kostituzzjoni ta' Malta** jrid jiġi ppruvat li mhux biss il-każ dam pendenti iżda li tali dewmien kien wieħed kappriċċjuż u maħsub biss

biex jiżvantaġġah fit-tgawdija tad-drittijiet tiegħu skont il-liġi. Sewwasew fil-każ tal-lum ma jirriżultax li l-qrati kienu b'xi mod jaħtu għad-dewmien. Anzi l-atti proċesswali aktar jindikaw li d-dewmien kien ġej minħabba l-imġieba tar-rikorrent stess li ħa ħdax-il sena żmien biex għalaq il-provi tiegħu u talab kważi tlitt snin biex iressaq in-nota ta' sottomissjonijiet tiegħu;

5. Illi min-naħa l-oħra meta l-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili tpoġġiet f'qagħda li tgħaddi għas-sentenza hija tat is-sentenza fi żmien raġonevoli. Anke l-Qorti tal-Appell ma ħaditx wisq żmien biex temmet il-proċeduri tal-appell għaliex qatgħet il-kawża f'inqas minn sena;

Għaldaqstant għar-raġunijiet fuq imfissra t-talbiet kollha mressqa minn Anthony Mario Vella għandhom jiġu miċħuda bl-ispejjez kontra tiegħu."

Rat l-atti kollha tal-kawża;

Rat id-dokumenti li ġew esebiti in atti;

Rat l-atti proċesswali allegati in atti tal-kawża numru 90/94 fl-ismijiet Anthony Mario Vella bħala Direttur għan-nom u in rappreżentanza tas-Soċjeta' Chequers' Inn Operators Limited -vs- Francis sive Tarcisio Galea f'ismu proprju u bħala Direttur għan-nom u in rappresentanza tas-soċjetá Tarcisio Galea Construction Limited;

Qrat ix-xhieda fil-kawża;

Rat il-verbal tal-udjenza tal-20 ta' Mejju 2021 fejn il-kawża tħalliet għal-lum għas-sentenza.

Punti ta' fatti

1. B'dan l-ilment kostituzzjonali, ir-rikorrent qed isostni li sofra minn ksur tad-drittijiet fundamentali tiegħu għal smiegħ xieraq fi żmien raġjonevoli protett bil-Kostituzzjoni ta' Malta u bl-artikolu 6(1) tal-Konvenzjoni Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem. L-artikolu 39(2) tal-Kostituzzjoni huwa dak li joffri protezzjoni ta' dan id-dritt fundamentali għal smiegħ xieraq fi żmien raġjonevoli. Isegwi li, għalkemm l-artikolu kostituzzjonali pertinenti ma hux espressament indikat fir-rikors promotur, l-ilment huwa bla dubju msejjes fuq dan l-artikolu Kostituzzjonali.

2. Dan il-ksur reklamat seħħ fil-konfront tar-Rikorrenti minħabba li l-proċeduri ċivili ta' spoll istitwiti minnu fil-kwalitá tiegħu ta' Direttur għan-nom u in rappreżentanza tas-Soċjetá Chequers' Inn Operators Limited, ma ġewx konklużi fi żmien raġjonevoli.

Punti ta' Liġi

3. Skont l-artikolu 6(1) tal-Konvenzjoni Ewropea "*Fid-deċiżjoni tad-drittijiet ċivili u tal-obbligi tiegħu ..., kulħadd huwa ntitolat għal smiegħ ... fi żmien raġonevoli ...*".

4. L-istess jistipula l-artikolu 39(2) tal-Kostituzzjoni li "*Kull qorti jew awtorità oħra ġudikanti mwaqqfa b'liġi għad-deċiżjoni dwar l-eżistenza jew l-estensjoni ta' drittijiet jew obbligi ċivili għandha tkun indipendenti u imparzjali; u meta l-proċeduri għal deċiżjoni bħal dik huma mibdija minn xi*

persuna quddiem qorti jew awtorità oħra ġudikanti bħal dik, il-każ għandu jiġi mogħti smigħ xieraq għeluq żmien raġonevoli."

5. Iż-żmien raġonevoli tal-proċedimenti huwa wieħed mill-aktar garanziji proċedurali importanti tad-drittijiet fundamentali għall-proċess ġust imnaqqax fl-Artikolu 6 § 1 tal-Konvenzjoni u l-artikolu 39(2) tal-Kostituzzjoni.

6. L-Artikolu 6 § 1 jobbliga lill-Istati Membri sabiex jorganizzaw is-sistemi legali u ġudizzjarji tagħhom b'mod li l-qrati tagħhom ikunu jistgħu jikkonformaw ma' dan ir-rekwiżit hemm impost. Dan jiġifieri li l-Qrati nazzjonali jkunu kapaċi jiggarantixxu lill-kullħadd id-dritt għal deċiżjoni finali fuq kwistjonijiet ta' drittijiet u obbligi ċivili fi żmien raġonevoli (**Comingersoll S.A. v. Portugal** [GC], § 24; **Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania** [GC], § 142).

7. Dan l-obbligu japplika wkoll għall-Qrati Kostituzzjonali, għalkemm b'interpretazzjoni differenti tenut kont tal-irwol tagħhom, bħala gwardjani tal-Kostituzzjoni, li jqisu n-natura u l-importanza tal-każ f'termini politiċi u soċjali (**Süssmann v. Germany**, § 56; **Voggenreiter v. Germany** §§ 51-52; **Oršuš and Others v. Croatia** [GC], § 109).

8. Kif jingħad fir-*Report of the European Commission on the Efficiency of Justice (CEPEJ)*, b'dan l-obbligu is-sistemi ġudizzjarji ġew tassew mogħtija għan ġdid: li jipproċessaw kull każ "*within an optimum and foreseeable timeframe*" (CEPEJ(2004)19REV2, p. 3).

9. F'dan is-sens il-Qorti Ewropea dwar id-Drittijiet tal-Bniedem (QEBD) kemm-il darba saħqet fuq l-importanza li l-ġustizzja tiġi amministrata mingħajr dewmien li jista' jqiegħed l-effettivitá u l-kredibilitá tagħha fil-periklu (**H. v. France**, § 58; **Katte Klitsche de la Grange v. Italy**, § 61; **Scordino v. Italy** (no 1) [GC], § 224). Stat Kontraenti li nstab li vvjola dan ir-rekwiżit frekwentament u ħoloq kumulu ta' vjolazzjonijiet identiċi, ġie kemm-il darba meqjus mill-QEBD bħala Stat li jħaddan prattika inkompatibbli mal-Konvenzjoni. Dan għaliex tali vjolazzjonijiet jirriflettu sitwazzjoni kontinwa li għadha ma ġietx rimedjata u li għalhekk qed iċċaħħad il-partijiet minn rimedju domestiku. Il-QEBD qieset tali ċirkostanza bħala waħda li tikkostitwixxi ksur aggravanti tal-Artikolu 6 § 1 tal-Konvenzjoni (ara **Bottazzi v. Italy** [GC], § 22; **Scordino v. Italy** (no 1) [GC], § 225).

10. Il-ġurisprudenza tal-Qorti Ewropeja dwar id-Drittijiet tal-Bniedem (QEDB) kif riflessa fil-ġurisprudenza kostanti tal-Qrati Maltin, stabbilit il-prinċipji li għandhom jiddeterminaw it-tul taż-żmien tal-proċedimenti u l-kriterji indikattivi tar-raġjonevolezza ta' dan it-tul taż-żmien.

Id-determinazzjoni tat-tul taż-żmien tal-proċedimenti

11. *Id-dies a quo* tal-kejl tar-raġonevolezza taż-żmien fil-każ ta' proċeduri ċivili huwa d-data li fiha l-ilment jew talba tiġi indirizzata quddiem il-Qorti domestika f'forma preskritta mill-liġi applikabbli (**Poiss v. Austria**, § 50; **Bock v. Germany**, § 35; **Portington v. Greece** §20). Ġie iżda

aċċettat f'ċertu ċirkostanzi eċċezzjonali li l-perjodu tal-kejl tar-raġonevolezza taż-żmien għandu jibda jiddekorri qabel id-data li fiha l-applikant jippreżenta l-att li bih jibda l-proċeduri quddiem Qorti kontenzjuża (**Golder v. the United Kingdom**, § 32 in fine; **Erkner and Hofauer v. Austria**, § 64; **Vilho Eskelinen and Others v. Finland** [GC], § 65). Dan meta, ad eżempju, azzjoni partikolari tkun teħtieġ li, qabel ma tiġi hekk istitwita, jittieħdu ċerti passi proċedurali preliminari (**Blake v. the United Kingdom**, § 40; **Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], §§ 207-208, u **Koziy v. Ukraine**, § 25) jew ikun hemm impost bħala pre-rekwiżit l-obbligu li tiġi sottomessa applikazzjoni lil xi awtoritá amministrattiva. F'dak il-każ il-perjodu tal-kejl tar-raġonevolezza taż-żmien għandu jinkludi wkoll din il-proċedura amministrattiva preliminari mandatorja (**König v. Germany**, § 98; **X v. France**, § 31; **Schouten and Meldrum v. the Netherlands**, § 62; **Kress v. France** [GC], § 90; **Siermiński v. Poland** § 65).

12. L-Artikolu 6 § 1 jista' jsib applikabbilitá wkoll fi proċeduri li, għalkemm ma humiex kompletament ġudizzjarji fin-natura tagħhom, huma madanakollu marbuta mill-qrib ma' superviżjoni minn korp ġudizzjarju. Dan kien il-każ, pereżempju, fi proċedura għall-qasma ta' patrimonju li tmexxiet fuq bażi mhux kontenzjuża quddiem żewġ nutara, iżda ġiet ordnata u approvata minn qorti (**Siegel v. Franza**, §§33-38). It-tul tal-proċedura quddiem in-nutara għalhekk ġie kkunsidrat fil-kalkolu taż-żmien raġonevoli.

13. Id-*dies ad quem* ta' dan il-kejl taż-żmien rilevanti huwa l-mument fejn l-ilment in disputa jkun ġie solvut b'sentenza li tkun definittiva, finali u eżegwita (**Poiss v. Austria**, § 50; **Blake v. the United Kingdom** §40). Dan iż-żmien għalhekk ikopri wkoll l-istadju tal-appell (**König v. Germany**, § 98 in fine; **Kudła v. Poland** §122) u ma jeskludix l-istadji sussegwenti s-sentenza fuq il-mertu (**Robins v. the United Kingdom**, §§ 28-29). Jekk qorti tiddeċiedi li tikkunsidra t-talbiet tal-attur separatament, it-tmiem tal-proċeduri civili ġie determinat bħala dak il-mument fejn it-talbiet kollha jkunu ġew ikkunsidrati (**Makarova v. Russia** § 35; **Silva Pontes v. Portugal** §33)

14. L-eżekuzzjoni ta' Sentenza mogħtija minn qorti hija meqjusa bħala parti integrali tal-proċeduri għall-finijiet ta' kalkolu taż-żmien rilevanti fit-termini tal-Artikolu 6 (**Martins Moreira v. Portugal**, § 44; **Silva Pontes v. Portugal**, § 33; **Di Pede v. Italy**, § 24; **Hornsby v. Greece** §40). Iż-żmien ma jieqafx għaddej sakemm id-dritt asserit fil-proċeduri jsir effettiv (**Estima Jorge v. Portugal**, §§ 36-38). Proċeduri quddiem Qorti Kostituzzjonali jistgħu jittieħdu in konsiderazzjoni fejn, għalkemm ma jkollhiex ġurisdizzjoni biex tiddeċiedi fuq il-mertu, is-sentenza mogħtija minnha taffettwa r-riżoluzzjoni tat-tilwima pendenti quddiem qrati ordinarji (**Deumeland v. Germany**, § 77; **Pammel v. Germany**, §§ 51-57; **Süssmann v. Germany**, § 39).

15. Fil-każ ta' ntervent ta' terzi fi proceduri ċivili, issir distinzjoni skont jekk it-terz in kwistjoni intervjeniex fil-proceduri domestiċi f'ismu stess jew

bħala werriet. Fil-każ tal-ewwel, il-perjodu għandu jiġi kkunsidrat li jibda jiddekorri mid-data li fiha t-terz intervjena fil-proċeduri. Fil-każ tat-tieni, it-terz jista', fil-kwalitá tiegħu ta' werriet, jilmenta dwar it-tul kollu tal-proċeduri (Scordino v. Italy (no. 1) [GC], § 220).

<u>Determinazzjoni tar-raġonevolezza taż-żmien</u>

16. Kif ġie kemm il-darba affermat, ir-raġjonevolezza taż-żmien meħud fis-smigħ ta' kawża għandu jiġi determinat f'kull każ speċifiku fid-dawl taċ-ċirkostanzi kollha tiegħu "*magħdudin flimkien b'effett kumulattiv*" u globali (**Anton Camilleri vs Avukat Generali**, Qorti Kostituzzjonali, 1 ta' Frar 2016; (**Frydlender v. France** [GC], § 43); **Obermeier v. Austria**, § 72; **Comingersoll S.A. v. Portugal** [GC], § 23; **Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], § 214).

17. Tabilħaqq il-proċeduri kollha għandhom jittieħdu in konsiderazzjoni (**König v. Germany**, § 98 in fine). Ċertu tul fi stadji differenti tal-proċeduri jista', fih innifsu, ma jitqiesx bħala irraġonevoli. Iżda meta meqjus komplessivament u b'mod kumulattiv, jista' jirriżulta in eċċess tar-rekwiżit taż-żmien raġonevoli sanċit fl-artikolu 6 tal-Konvenzjoni (**Deumeland v. Germany**, § 90; **Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland** [GC], §§ 210-11). Dewmien fi stadju partikulari tal-proċeduri jista' jkun permissibli sakemm it-tul kollu tal-proċedimenti ma jkunx eċċessiv (**Pretto and Others v. Italy**, § 37).

18. Ġie stabbilit li dan ir-rekwiżit ta' żmien raġonevoli sanċit fl-artikolu 6 tal-Konvenzjoni m'għandux jimmina l-prinċipju ġenerali tal-amministrazzjoni xierqa tal-ġustizzja, wkoll stabbilit b'dan l-artikolu. Għandu għalhekk jintlaħaq bilanċ ġust bejn id-diversi aspetti varji ta' dan ir-rekwiżit fundamentali (**Boddaert v. Belgium** ċitata supra § 39; ara wkoll **Raymond Bonnici et vs Avukat Generali**, Qorti Kostituzzjonali, 2 ta' Marzu 2015, para 27).

19. Sabiex jiġi żgurat dan il-bilanċ, fil-kejl tagħha tar-raġjonevolezza taż-żmien il-Qorti Ewropea, u bl-istess mod il-Qrati tagħna, konsistentement qieset iċ-ċirkostanzi individwali u partikolari tal-każ fid-dawl ta' erba' kriterji ġenerali (ara fost ħafna oħrajn **Kurzac v. Poland** § 30; **Comingersoll S.A. v. Portugal** [GC]; **Frydlender v. France** [GC], § 43; **Sürmeli v. Germany** [GC], § 128; **Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania** [GC], § 143; **Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], § 209). Dawn huma:

(i) il-kumplessità tal-każ;

(ii) il-kondotta tal-parti li qed tilmenta;

(iii) il-kondotta tal-awtorijiet kompetenti, jiġifieri l-azzjonijiet tal-qorti in kwistjoni u tal-awtoritajiet governattivi oħra involuti fil-proċess;

(iv) l-importanza tal-każ għall-attur;

<u>Il-Kumplessitá tal-każ</u>

20. Il-kumplessitá tal-każ tista' tinsorġi kemm minħabba kwistjoniijiet fattwali u proċedurali kif ukoll minħabba kwistjonijiet legali (**Katte Klitsche de la Grange v. Italy**, § 55; **Papachelas v. Greece** [GC], § 39). Każ jitqies fattwalment u/jew proċeduralment kumpless meta jinvolvi numru kbir ta' partijiet (**H. v. the United Kingdom**, § 72) jew il-produzzjoni ta' volum kbir ta' provi u/jew numru kbir ta' smiegħ ta' xhieda (**Humen v. Poland** [GC], § 63) jew ikun jenħtieġ numru kbir ta' rapporti peritali (**Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC] (§ 210). Każ jitqies legalment kumpless minħabba nuqqas ta' preċedent fuq livell nazzjonali, jew il-ħtieġa li tintalab deċiżjoni mill-Qorti tal-Ġustizzja tal-Unjoni Ewopea (QtĠ) dwar kwistjonijiet relatati mal-interpretazzjoni tal-liġi Ewropea (**Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland** [GC], § 212). Ġie stabbilit ukoll li anki jekk il-każ fih nnifsu ma jkunx partikolarment kumpless, in-nuqqas ta' kjarezza u prevedibbiltá fil-liġi jista' wkoll jagħmel l-eżami diffiċli u deċiżivament jikkontribwixxi għad-dewmien tal-proċeduri (**Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania** [GC], § 150).

21. Il-QEBD irrikonoxxiet li każijiet kumplessi jenħtieġu aktar żmien biex jiġu konklużi (**Tierce v. San Marino** § 31). Hija madanakollu stqarret li l-kumplessitá fiha nnifisha mhux neċessarjament tiġġustifika proċedimenti twal li xorta jistgħu jwasslu għal vjolazzjoni tar-rekwiżit taż-żmien raġjonevoli (**Matoń vs Poland**, QEBD, 9 ta' Ġunju 2009, §30; **Rutkowski and Others v. Poland**, QEBD, 7 ta' Lulju 2015, § 137). Difatti fil-każ

Cipolletta v. Italy il-QEBD, għalkemm għarfet il-kumplessitá ta' proċeduri ta' insolvenza, sabet li tul ta' madwar ħamsa u għoxrin sena u sitt xhur ma jissodisfax ir-rekwiżit ta' "żmien raġonevoli" (ara §44). Tabilħaqq **il-kumplessitá waħidha tal-każ ma twassalx sabiex kwalunkwe dewmien jitqies bħala raġonevoli** (**Ferrantelli u Santangelo vs Italy**, QEBD, 7 ta' Awwissu 1996, § 42).

<u>Il-kondotta tal-parti li qed tilmenta</u>

22. Il-QEBD tikkonsidra li l-persuna konċernata hija meħtieġa biss li turi diliġenza fit-twettiq tal-każ tagħha, li żżomm lura milli tuża tattiċi ta' dewmien u li tużuffruwixxi ruħha mill-azzjonijiet disponibbli fil-liġi domestika għat-tqassir tal-proċeduri. Iżda ma hija taħt l-ebda dmir li tieħu azzjoni li ma hiex adattata għal dak il-għan (**Unión Alimentaria Sanders SA vs Spain**, QEBD, 7 ta' Lulju 1989, § 35).

23. L-Artikolu 6§1 ma jeħtieġx li l-parti li qed tilmenta tikkopera b'mod attiv ma' l-awtoritajiet ġudizzjarji biex tħaffef il-proċeduri. Lanqas ma titqies responsabbli għad-dewmien fejn tkun għamlet użu sħiħ mir-rimedji domestiċi disponibbli għaliha (**Erkner and Hofauer v. Austria** § 68) jew minħabba l-konsegwenzi marbuta mal-kundizzjoni medika tagħha (**Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], § 211). Ġie stabbilit iżda li tali kondotta, għalkemm ma titfax ħtija fuq l-parti konċernata għad-dewmien kawżat, "***għandha jkollha relevanza għal-likwidazzjoni tal-kumpens***

lilhom dovut" (**Iris Cassar et vs. Avukat Ġenerali**, Qorti Kostituzzjonali, 27 ta' Marzu 2015).

24. L-awtoritajiet nazzjonali min-naħa tagħhom lanqas ma jistgħu jinżammu responsabbli għal dewmien ikkawżat b'riżultat ta' dan l-aġir (**Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], § 211). Tabilħaqq, il-kondotta tal-parti li qed tilmenta għandha tiġi kkunsidrata fid-determinazzjoni tar-rekwiżit taż-żmien raġjonevoli impost fl-artikolu 6 tal-Konvenzjoni għaliex tikkostitwixxi fatt oġġettiv li l-istat m'għandux kontroll fuqha u li għalhekk ma jistax jiġi attribwit lilu (**Poiss v. Austria** § 57; **Wiesinger vs Austria** § 57; **Humen v. Poland** [GC], § 66).

25. Iżda kif ritenut, "*filwaqt li l-Istat ma jaħtix ta' ksur ta' d-dritt għal smigħ xieraq minħabba l-għamil jew dewmien imnissel mill-parti li kontra tagħha l-applikant iressaq proċeduri ċivili, jew minħabba n-nuqqas ta' tħabrik minn avukat maħtur għall-applikant ukoll jekk bil-benefiċċju tal-għajnuna legali, "in non-criminal cases, States have been held responsible for delays in civil and administrative courts in performing routine registry tasks, in the conduct of the hearing by the court... and for delays caused by lack of co-ordination between administrative authorities*" *(Harris, O'Boyle & Warbrick Op. cit., paġ. 225)*" (**Nicholas Debono et vs Registratur Prinċipali tal-Qrati tal-Ġustizzja et**, Prim' Awla tal-Qorti Ċivili (Sede Kostituzzjonali), 29 ta' April 2003);

26. Ġie fil-fatt stabbilit li l-istat ma jistax jinqeda bl-imġieba tal-applikant sabiex jiġġustifika perjodi ta' inattività. Huwa meħtieġ għalhekk li l-kondotta tal-qrati f'dan ir-rigward tiġi analizzata. Dan jiġifieri li jiġu eżaminati l-azzjonijiet u l-miżuri li ħadu l-Qrati sabiex iħeġġu l-partijiet fil-proċeduri iwettqu b'mod attiv id-dmirijiet proċedurali tagħhom. **Il-QEBD irriteniet f'iktar minn okkażjoni waħda li l-Qrati domestiċi ma jistgħux jibqgħu indifferenti għall-abbuż mill-partijiet tad-drittijiet proċedurali u dewmien persistenti fil-proċeduri: l-attitudni tal-partijiet ma teżonerax lill-Qrati mid-dmir tagħhom li jiżguraw is-smiegħ xieraq tal-proċess ġudizzjarju għeluq żmien raġonevoli impost fl-artikolu 6 § 1** (**Pafitis and Others v. Greece** § 93; **Tierce v. San Marino** § 31; **Sürmeli v. Germany** [GC] § 129; **Guincho v. Portugal** §32; **Buchholz v. Germany** §50; **Capuano v. Italy** §§24-25; **Baraona v. Portugal** §48; **Martins Moreira v. Portugal** §46; **Neves e Silva v. Portugal** §43; **Union Alimentaria Sanders S.A. v. Spain** §§34; **Vernillo v. France** §30; **Scopelliti v. Italy** §25; **Ciricosta and Viola v. Italy** §30; **Mincheva v. Bulgaria** § 68) (ara t-tielet kriterju aktar l-isfel).

27. Eżempji li jikkonċernaw il-kondotta tal-parti li qed tilmenta jinkludu s-segwenti:

a. nuqqas ta' ħeġġa mill-partijiet biex jippreżentaw is-sottomissjonijiet tagħhom. Dan in-nuqqas ġie meqjus bħala kontributur deċiżiv għad-dewmien fil-proċeduri (**Vernillo v. France**, § 34);

b. bidliet frekwenti u ripetuti tal-avukat difensur (**König v. Germany**, §103);

c. talbiet jew omissjonijiet li jħallu impatt fuq it-tmexxija tal-proċeduri (**Acquaviva v. France** § 61);

d. nuqqas ta' diliġenza fil-passi proċedurali meħuda (**Keaney v. Ireland**, § 95);

e. tentattivi biex tiġi żgurata transazzjoni tal-kawża barra l-Qorti (*out-of-court settlement*) (**Pizzetti v. Italy**, § 18; **Laino v. Italy** [GC], § 22);

f. proċeduri istitwiti erronjament quddiem qorti nieqsa mill-ġurisdizzjoni (**Beaumartin v. France**, § 33);

g. litigazzjoni kontenzjuża esternata bil-preżentata ta' għadd konsiderevoli ta' rikorsi bi pretensjonijiet addizzjonali (**Pereira da Silva v. Portugal**, §§ 76-79).

<u>Il-kondotta tal-awtoritajiet kompetenti</u>

28. L-istat huwa responsabbli għall-awtoritajiet kollha tiegħu: mhux biss għall-organi ġudizzjarji, iżda għall-istituzzjonijiet pubbliċi kollha (**Martins Moreira v. Portugal**, § 60). Dewmien attribwibbli lill-Istat biss jiġġustifika sejbien ta' vjolazzjoni tal-artikolu 6 § 1 minħabba nuqqas ta' konformitá mar-rekwiżit taż-żmien raġonevoli (**Buchholz v. Germany** §49; **Papageorgiou v. Greece** § 40; **Humen v. Poland** [GC], § 66).

29. Kif sewwa rriteniet il-Qorti Kostituzzjonali fil-kawża **John Bugeja vs L-Avukat Generali et**, 11 ta' Awwissu 2003,

"***d-dritt fundamentali ta' l-individwu li jkollu l-kawza tieghu mismugha u finalizzata eghluq iz-zmien ragonevoli, jimponi tassattivament fuq l-istat, li jrid josserva s-Saltna tad-Dritt, l-obbligu li jkollu fis-sehh sistema efficjenti t' amministrazzjoni tal-gustizzja***. *Il-gudikatura tifforma t-tielet kolonna li fuqha hu mibni l-istat. Fis-sistema taghna, huma z-zewg kolonni l-ohra ta' l-istat, cjoe` l-ezekuttiv u l-legislattiv, li ghandhom obbligu li jipprovdu r-rizorsi, l-istrutturi u l-ghodod l-ohra kollha necessarji biex il-Qrati jkunu f' pozizzjoni li jwettqu l-gustizzja fi zmien ragonevoli.*

Il-Qorti Ewropeja tad-Drittijiet tal-Bniedem dejjem ghallmet li l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni: "…. imposes on the Contracting States the duty to organise their juridical system in such a way that the Courts can meet the requirements of this provision ***Salesi vs Italy*** *(26/02/1993). It wishes to reaffirm the importance of administerting justice without delays which might prejudice its effectiveness and credibility* ***Katte Klitsche de la Grange vs Italy*** *(27/10/1994) – (ara A.P. vs Italy 28/07/1999 Application 35265/97 – para. 18).*" (emfażi u sottolinear ta' din il-Qorti) (ara wkoll **Von Maltzan and Others v. Germany** (dec.) [GC], § 132).

30. Ġie madanakollu stabbilit li "*Dewmien li jista' jiġi attribwit għall-istat jeħtieġ li jitqies (QEDB, Buchholz vs Germany paragrafu 49. Ara wkoll QEDB, Yagtzilar u oħrajn vs Il-Greċja, Nru 41727/98, is-6 ta' Diċembru 2001), iżda l-attribuzzjoni tar-responsabbiltà għandha tkun ikkunsidrata bir-reqqa. Pereżempju, dewmien fil-proċedimenti li jirriżulta mir-riferiment ta' mistoqsija lill-Qorti tal-Ġustizzja tal-Unjoni Ewropea għal deċiżjoni*

preliminari mhuwiex ħtija tal-istat (QEDB, Pafitis u oħrajn vs Il-Greċja, Nru 20323/92, 26 ta' Frar 1998, paragrafu 95). Madankollu, ir-responsabbiltà ewlenija għall-preparament ta' każ u għat-tmexxija mgħaġġla tas-smigħ tal-kawża taqa' taħt l-imħallef (QEDB, Capuano vs L-Italja, Nru 9381/81, 25 ta' Ġunju 1987, paragrafi 30-31). [Difatti ġie stabbilit li r-responabbilitá ta' dewmien kaġunat minn differimenti ħabba nuqqas ta' attendenza tal-persuni rilevanti (bħal xhieda, ko-akkużati u rappreżentanti legali) taqa' fuq il-Qrati nazzjonali (**Tychko v. Russja**, § 68; ara wkoll **Andrew Ellul Sullivan et vs L-Avukat Ġenerali tar-Repubblika et**, Qorti Kostituzzjonali, 18 ta' Ġunju 2008). Ġie stabbilit ukoll, kif ġia ingħad fil-kunsiderazzjoni tal-kriterju preċedenti, li l-attitudni passiva tal-partijiet ma jeħlisx lil Qrati mill-obbligu li jiżguraw is-smiegħ tal-proċess ġudizzjarju għeluq żmien raġonevoli kif rikjest fl-artikolu 6 § 1 (ara sentenzi ġia ċitati supra). L-istess huwa l-każ għad-dewmin kawżat mill-ħtieġa ta' perizja teknika: "*minkejja l-apatija tal-partijiet infushom u tal-bosta periti li gew mahtura tul is-snin f'dawn il-kawzi, kien il-poter-dover tal-Qorti illi tizgura li tali dewmien ma jigix permess. Kif spiss sahqu l-qrati taghna, fl-ahhar mill-ahhar id-dmir jibqa' tal-Qorti li ma tippermetti lil hadd mill-partijiet, inkluzi d-difensuri, li jabbuzaw mill-process gudizzjarju u fl-istess waqt tizgura li l-periti gudizzjarji jaqdu dmirijiethom fi zmien ragjonevoli minghajr il-htiega li toqoghod tistenna lill-partijiet biex jattirawlha l-attenzjoni (PA Joseph Gatt et v. L-intimat, 29/07/2013 [deciza mill-Qorti tal-Appell fit-28 ta' Frar 2014)*" (**Zakkarija Calleja vs. Avukat Ġenerali**, Qorti Kostituzzjonali, 29 ta' Lulju

2013; ara wkoll **Capuano v. Italy** §§ 30-31; **Versini v. France** § 29; **Sürmeli v. Germany** [GC], § 129)]. *Il-QEDB sabet li bidliet ripetuti tal-imħallef "ma jistgħux jeżoneraw l-Istat, li huwa responsabbli sabiex jiżgura li l-amministrazzjoni tal-ġustizzja tkun organizzata sew" (QEDB, Lechner u Hess vs L-Awstrija, Nru 9316/81, 23 ta' April 1987, paragrafu 58). Bl-istess mod, "tagħbija żejda kronika" ta' każijiet ma tiġġustifikax proċedimenti eċċessivament twal (QEDB, Probstmeier vs Il-Ġermanja, Nru 20950/92, 1 ta' Lulju 1997, paragrafu 64). L-istat huwa responsabbli għall-awtoritajiet tal-istat kollha – mhux biss il-qrati (498 QEDB, Martins Moreira vs Il-Portugall, Nru 11371/85, 26 ta' Ottubru 1988, paragrafu 60.)* [Ladarba huwa fuq l-Istati Membri li jorganizzaw is-sistemi legali tagħhom b'tali mod li jiggarantixxu d-dritt għal deċiżjoni finali fi żmien raġoevoli, l-eżistenza ta' ammont eċċessiv ta' xogħol ma jistax jittieħed in konsiderazzjoni (**Vocaturo v. Italy** § 17, **Cappello v. Italy** § 17)]... [Madanakollu,] *Xogħol tal-qorti pendenti temporanju ma jiskattax ir-responabbiltà tal-istat jekk jieħu azzjoni korrettiva immedjata, xierqa sabiex tipprova tirrisolvi l-prob-lema (*QEDB, *Probstmeier vs Il-Ġermanja,* Nru 20950/92, 1 ta' Lulju 1997, paragrafu 64*)* [ara wkoll **Buchholz v. Germany** § 51]*. Sabiex jiġi megħlub l-ammont ta' xogħol pendenti, l-Istati jistgħu jadottaw miżuri provviżorji, bħall-għażla li jindirizzaw il-kawżi f'ordni partikolari (Milasi vs L-Italja, Nru 10527/83, il-25 ta' Ġunju 1987, paragrafu18).* [Eżempju ta' dan huwa meta jiġu indirizzati l-kawżi skont il-prioritá, l-urġenza u l-importanza tagħhom, b'mod partikolari x'ikun hemm involut għal persuni konċernati.]

Madankollu, jekk dawn l-azzjonijiet temporanji jonqsu milli jaħdmu, l-Istati jridu jadottaw miżuri iżjed effettivi sabiex tiġi indirizzata l-problema (QEDB, Zimmermann u Steiner vs L-Isvizzera, Nru 8737/79, 13 ta' Lulju 1983, paragrafu29) [ara wkoll **Guincho v. Portugal** § 40]*. L-Istati għandhom ifittxu modi sabiex jiġu żgurati li s-sistemi ġudizzjarji tagħhom ma joħolqux dewmien fil-proċedimenti.*" (Manwal dwar id-dritt tal-Unjoni relatat mal-aċċess għall ġustizzja, paġna 150-151; parenteżi ta' din il-Qorti).

31. Tabilħaqq, il-fatt li tali sitwazzjonijiet ta' *backlog* saru komuni, ma jistgħax jiġġustifika t-tul eċċessiv tal-proċeduri (**Unión Alimentaria Sanders S.A. v. Spain** § 40). Barra minn hekk, l-introduzzjoni ta' riforma mmirata biex tħaffef id-determinazzjoni tal-każijiet lanqas ma jista' jiġġustifika dewmien għaliex l-Istat xorta jkun qiegħed jonqos mid-dover tiegħu li jorganizza d-dħul fis-seħħ u l-implimentazzjoni ta' dawn il-miżuri b'mod li jevitaw dan id-dewmien f'kawżi pendenti (**Fisanotti v. Italy** § 22). F'dak ir-rigward, l-adegwatezza jew le tar-rimedju domestiċi introdotti min Stat Membru biex jipprevjeni jew jipprovdi rimedju għall-problema ta' proċeduri eċċessivament twal għandhom jiġu vvalutati fid-dawl tal-prinċipji stabbiliti mill-Qorti (**Scordino v. Italy** (no. 1) [GC], §§ 178 et seq. and 223).

32. L-istat inżamm ukoll responsabbli għan-nuqqas ta' konformitá mar-rekwiżit ta' żmien raġonevoli f'dawn il-każijiet:

a. fejn kien ammont eċċessiv ta' attivitá ġudizzjarja li ffokat biss fuq l-istat mentali tal-applikant għal aktar min disa' snin (Bock v. Germany § 47);

b. Strajk minn membri tal-Kamra tal-Avukati. Għalkemm minnu nnifsu dan ma rrendix Stat Membru responsabbli għar-rigward tar-rekwiżit taż-żmien raġonevoli, l-isforzi magħmula mill-Istat biex inaqqas kwalunkwe dewmien riżultanti minn dan l-istrike ġew kkunsidrati sabiex jiġi determinat jew dan ir-rekwiżit ġiex osservat (**Papageorgiou v. Greece** § 47).

c. Għalkemm ma hijiex il-funzjoni tal-Qorti li tanalizza l- mod li bih il-qrati nazzjonali nterpretaw u applikaw il-liġi domestika, ġie meqjus li t-tħassir min qrati superjuri ta' deċiżjonijiet ta' qrati inferjuri u r-rinviju tal-każ lura lilhom huwa ġeneralment dovut għall-iżbalji mwettqa mill-istess qrati inferjuri. Ir-ripetizzjoni ta' sentenzi konsegwenza ta' dawn l-iżbalji tindika nuqqas fis-sistema ġudizzjarja (**Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania** [GC], § 147).

33. Jista' jirriżulta minn eżami komplessiv tal-proċeduri kollha li, l-awtoritajiet nazzjonali, għalkemm ikunu tqiesu responsabbli għal ċerti difetti proċedurali li kkawżaw dewmien fil-proċedimenti, jkunu xorta kkonformaw mad-dmir tagħhom li jisimgħu il-każ egħluq iż-żmien raġonevoli skont l-Artikolu 6 (**Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], § 211).

34. Il-kondotta ta' Qorti Kostituzzjonali wkoll tiġi eżaminata billi, kif ġia ingħad, hija wkoll marbuta bl-obbligu mpost fl-artikolu 6§1, għalkemm b'interpretazzjoni differenti. Għal eżempju ta' proċeduri irraġonevolment twal quddiem qorti kostituzzjonali, ara s-sentenza **Project-Trade d.o.o. v. Croatia**, §§ 101-102.

<u>X'hemm involut għall-persuna li qed tilmenta</u>

35. Ċerti fatturi partikolari li jinvolvu lill-applikant jistgħu jenħtieġu l-applikazzjoni ta' standards iktar rigorużi biex jiġi assigurat li l-proċeduri jingħataw prijoritá, jiġu trattati b'urġenza u ndirizzati b'iżjed ħeffa.

36. Għandu għalhekk jitqies jekk l-awtoritajiet applikawx din id-diliġenza speċjali fil-konsiderazzjoni tar-raġonevolezza tat-tul tal-proċeduri (**Abdoella v. the Netherlands** ċitata supra § 24; **Starokadomskiy v. Russia (no. 2)**, 13 ta' Marzu 2014, §§ 70-71).

37. Każijiet fejn ġie stabbilit li kellu jiġi applikat diliġenza speċjali minħabba dak li kien hemm involut għal persuna li qed tilmenta jinkludu s-segwenti:

1. fejn l-applikant huwa afflit b'mard ta' theddid għal ħajja u/jew etá avvanzata (***X vs France*** §§ 45 u 47; **Pailot v. France** § 68; **A. and Others v. Denmark** §§ 78-81);
2. każijiet li jikkonċernaw it-tfal bħal kustodja (**Hokkanen vs Finland** § 72; **Niederböster v. Germany** § 39) jew rimozzjoni illeċta ta' minuri

minħabba li d-dewmien jista' effettivament jiddetermina l-eżitu tal-każ (**Hoholm vs Slovakia** § 51). Dan speċjalment fejn it-trapass ta' żmien jikkaġuna konsegwenzi irriversibli fir-relazzjoni bejn il-ġenitur u l-wild (**Tsikakis v. Germany** §§ 64 and 68). Każijiet li jikkonċernaw ir-responsabbilitá tal-ġenituri u d-drittijiet ta' aċċess ukoll jitolbu spedizzjoni partikolari (**Paulsen-Medalen and Svensson v. Sweden** § 39; **Laino v. Italy** [GC] § 22).

3. kawżi li jikkonċernaw tilwim relatat ma' pensjonijiet (**Borgese v. Italy** § 18)), inkluż pensjoni ta' disabilitá (**Mocié v. France** § 22) jew ma' mpjieg (**Vocaturo vs Italy** § 17; **Bauer vs Slovenia** §19; **Ruotolo v. Italy** § 17; u **Frydlender v. France** [GC] § 45) – bħal jekk il-kwistjoni involuta tirrigwarda aċċess għal professjoni liberali (**Thlimmenos v. Greece** [GC] §§ 60 u 62), l-għajxien professjonali kollu tal-applikant (**König v. Germany** § 111), il-kontinwazzjoni tal-okkupazzjoni tal-applikant (**Garcia v. France** § 14), appell kontra tkeċċija (**Buchholz v. Germany** § 52; **Frydlender v. France** [GC] § 45), is-sospensjoni tal-applikant (**Obermeier v. Austria** § 72), *transfers* (**Sartory v. France** § 34) jew *reinstatements* (**Ruotolo v. Italy** § 117), jew fejn l-ammont mitlub huwa ta' importanza vitali għall-applikant (**Doustaly v. France** § 48).
4. kawżi li jikkonċernaw stat ċivili, bħal dawk għal dikjarazzjoni jew ċaħda ta' paternitá (**Mikulić vs Croatia** § 44; **Bock v. Germany** § 49; **Laino v. Italy** [GC] § 18).

5. Ilmenti mressqa minn individwi li jallegaw li ġew soġġetti għal vjolenza minn uffiċjali tal-pulizija (**Caloc v. France** § 120).
6. Azzjonjiet ta' danni riżultanti minn ħsara fiżika fuq persuna ta' etá avvanzata (**Codarcea v. Romania** § 89).
7. Azzjoni rigwardanti l-ħarisen tad-dritt tal-edukazzjoni (**Oršuš and Others v. Croatia** [GC] § 109).

38. Minn naħa l-oħra ġie stabbilit li ma kienetx meħtieġa diliġenza speċjali f'proċeduri għad-danni mġarrba konsegwenza ta' inċident tat-traffiku (**Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], § 213).

<u>Meta issir valutazzjoni globali u ġenerali</u>

39. Ġie stabbilit li meta, wara analiżi ta' kull wieħed mill-erba kriterji deskritti hawn fuq, jibqa impossibbli li jiġi konkluż jekk iż-żmien raġonevoli ta' proċedimenti kienx osservat f'każ speċifiku, jista' jiġi applikat kriterju addizzjonali. Dan huwa l-evalwazzjoni globali tat-tul kollu tal-proċedimenti fil-każ tenut kont tal-kriterji kollha eżaminati (**Obermeier v. Austria** § 72; **Manzoni v. Italy** § 18; **Laghouati and Others v. Luxembourg** § 33);

40. Ġie stabbilit ulterjorment li f'każ li l-kriterji għal valutazzjoni tar-raġonevolezza taż-żmien fi proċeduri ċivili jkunu intimament relatati, il-Qorti tagħmel ukoll valutazzjoni ġenerali (**Konig v. the Federal Republic of Germany (merits)** §§105 and 111; **Buchholz v. the Federal Republic of**

Germany §63; **Zimmermann and Steiner v. Switzerland** §32; **Pretto and others v. Italy** §37; **Guincho v. Portugal** §41);

41. Għalhekk, l-imġieba tal-partijiet tista' żżid il-kumplessitá tal-proċeduri filwaqt li s-sinjifikat tal-eżitu għall-applikant jimmerita diliġenza speċjali eżerċitata mill-awtoritajiet. F'xi każijiet ċertu dewmien sostanzjali ġie perċepiet bħala normali. Madankollu fil-valutazzjoni ġenerali tagħha l-Qorti sabet ksur taż-żmien raġonevoli sanċit fl-artikolu 6 § 1 meta ħadet in konsiderazzjoni is-segwenti:

a. It-tul tal-proċedimenti, meqjus fih innifsu u b'mod ġenerali, speċjalment jekk il-Gvern konvenut ma pprovda l-ebda spjegazzjoni (**Obermeier v. Austria** §72 Editions; **Periscope v. France** §44; **Messina v. Italy** §28; **Darnell v. the United Kingdom** §21; **Allenet de Ribemont v. France** §57);

b. L-istat konċernat jirrikonoxxi li huwa fit-tort (**Darnell v. the United Kingdom** §20);

c. Eżitu tal-proċedimenti, għallinqas fil-każ ta' *out-of-court settlement* (**Cormio v. Italy** §§16-17);

d. Il-proporzjon tat-tul kollu tal-proċedimenti tal-każ man-numru tal-istanzi tal-qrati li quddiemhom il-każ ġie mistħarreġ (**Cesarini v. Italy** §20 (tliet istanzi); **Salerno v. Italy** §21 (tliet istanzi); **Abdoella v. the Netherlands** §22 (ħames istanzi); **Olsson v. Sweden (No. 2)** §§105 and 106 (tliet istanzi); **Raimondo v. Italy**

§44 (żewġ istanzi) **Vendittelli v. Italy** §29; **Hokkanen v. Finland** §72 (tliet istanzi);

e. Dewmien riżultanti min difetti proċedurali minkejja li l-awtoritajiet nazzjonali setgħu baqgħu attivi matul il-proċeduri kollha (**Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], § 213);

f. Ġie wkoll stabbilit bħala mhux aċċettabli proċeduri milquta b'perjodi twal ta' staġnar bla ma tiġi mogħtija ebda spjegazzjoni (**Beaumartin v. France**, § 33).

42. L-istudju mis-CEPEJ dwar id-dewmien tal-proċeduri kif ibbażata fuq il-ġurisprudenza tal-QEBD jagħtu linji gwida fuq dan ir-rekwiżit ta' żmien raġonevoli.

43. Ġie ritenut li, fil-prinċipju, sena għal kull istanza tal-qorti tista' titqies bħala żmien raġonevoli (**Obasa v. the United Kingdom** § 35). Anke sena u nofs ġie meqjus bħala żmien raġonevoli (**Satakunnan Markkinaporssi Oy and Satamedia Oy v. Finland** § 88). Id-durata taż-żmien sa sentejn għal kull stadju ta' ġurisdizzjoni f'każijiet mhux kumplessi ġeneralment tqiesu bħala raġonevoli. Fejn il-proċeduri damu iktar min sentejn, il-QEBD teżamina l-każ bi skrutinju sabiex tiddetermina jekk kienx hemm raġunijiet oġġettivi għal dan id-dewmien, bħal kumplessita tal-każ jew jekk l-awtoritajiet nazzjonali wrewx diliġenza fil-proċedimenti. F'każijiet kumplessi, il-QEBD tippermetti żmien itwal, iżda tagħti attenzjoni speċjali għal perjodi ta' inattivitá li huma b'mod ċar eċċessivi. **L-itwal ħin aċċettat**

mill-Qorti huwa mandankollu rarament aktar minn ħames snin u kważi qatt aktar minn tmien snien ta' dewmien. Fil-każijiet meqjusa bħala ta' prijoritá li fihom kwistjoni partikolari hija f'riskju, il-Qorti ddevjat mill-pożizzjoni ġenerali, u sabet ksur anke jekk il-każ dam inqas min sentejn f'kull stadju tal-proċeduri. Dan bħal fil-każ fejn l-istat ta' saħħa tal-applikant hija kritika jew fejn id-dewmien jista' jkollu konsegwenzi irreparabbli għall applikant. L-uniċi każijiet li fihom il-Qorti ma sabitx ksur minkejja t-tul manifestamet eċċessiv tal-proċeduri kienu każijiet fejn l-imġieba ta' l-applikant kienet fattur ewlieni (*European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ): Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights(CEPEJ(2018)26*).

__**Konsiderazzjonijiet**__

44. Qabel ma tgħaddi biex tikkunsidra l-mertu, din il-Qorti sejra tiddisponi mill-eċċezzjoni preliminari tal-Intimat Reġistratur tal-Qorti u tal-kjamat in kawża Avukat tal-Istat.

45. Permezz ta' l-ewwel eċċezzjoni l-Intimat Reġistratur issolleva li ma huwiex il-leġittimu kontradittur. Dan in kwantu l-funzjoni tiegħu hi waħda amministrattiva u m'għandu l-ebda kontroll fuq l-operat ġudizzjarju fil-konfront ta' liema r-rikorrenti qed jattribwixxi l-ilment tiegħu.

46. Fis-sentenza tal-Prim' Awla tal-Qorti Ċivili (Sede Kostituzzjonali) **Jimmy Magro vs Il-Prim Ministru ta' Malta et datata 29 ta' Ottubru 2020**, ġie stabbilit li "*l-Qorti tqis li l-kwestjoni ta' min għandu jwieġeb għal xilja ta' ksur ta' jedd fondamentali tintrabat sewwa mal-għamla tal-ksur li jkun u wkoll mal-għamla ta' rimedju li jista' jingħata. Ilu żmien li l-Qrati tagħna għarfu din ir-rejaltà u għalhekk sawru d-distinzjonijiet meħtieġa applikabbli għall-biċċa l-kbira mill-każijiet. Għalhekk, illum il-ġurnata jingħarfu kategoriji differenti ta' persuni li jistgħu jitqiesu bħala leġittimi kuntradditturi f'azzjonijiet kostituzzjonali. Dawn jinqasmu fi tliet kategoriji, jiġifieri (a) dawk li jridu jwieġbu direttament jew indirettament għall-għemil li jikser id-dritt fundamentali ta' persuna, (b) dawk li jridu jagħmlu tajjeb (billi jipprovdu r-rimedju xieraq) għan-nuqqasijiet jew l-egħmejjel li bihom ħaddieħor jikser xi jedd fundamentali ta' xi ħadd, u (ċ) dawk il-partijiet kollha li jkunu f'kawża meta kwestjoni ta' xejra kostituzzjonali jew konvenzjonali tqum waqt is-smigħ ta' xi kawża f'qorti (Kost. 7.12.1990 fil-kawża fl-ismijiet Abela vs Onor. Prim Ministru et (Kollez. Vol: LXXIV.i.261); u Kost. 6.8.2001 fil-kawża fl-ismijiet Joseph Mary Vella et vs Kummissarju tal-Pulizija et). Ma' dawn, u dejjem jekk ikollhom interess fil-kawża, jistgħu jiddaħħlu persuni oħrajn bil-għan li jagħmlu sħiħ il-ġudizzju u jagħmluh rappreżentattiv ta' kull interess involut fil-kwestjoni, l-iżjed fejn il-kwestjoni mistħarrġa fl-ilment tkun tolqot fil-laħam il-ħaj xi jedd jew l-interessi tagħhom u biex ikun hemm integrità tal-ġudizzju (Ara, b'eżempju, Kost.*

22.2.2013 fil-kawża fl-ismijiet Raymond Cassar Torreġiani et vs Avukat Ġenerali et);"

47. Illi minn eżami tal-atti proċesswali joħroġ tassew li l-aġir lamentat jolqot direttament l-operat tal-Ġudikatura u mhux tal-Amministrazzjoni tal-Qorti. Isegwi li l-intimat Reġistratur ma kien bl-ebda mod involut fl-aġir ilmentat. Għalhekk, a tenur tal-artikolu 181B tal-Kap. 12, ir-Reġistratur Intimat m'għandux iwieġeb għall-ilment tar-rikorrenti. Il-Qorti għaldaqstant sejra tilqa' l-ewwel eċċezzjoni tal-intimat Reġistratur u tilliberah mill-osservanza tal-ġudizzju.

48. Il-Qorti sejra issa tindirizza l-ewwel eċċezzjoni preliminari tal-kjamat in kawża l-Avukat tal-Istat. Permezz tagħha qed tiġi sollevata n-nuqqas ta' "victim status" tar-rikorrent. Dan minħabba li fil-proċeduri fl-ismijiet Anthony Mario Vella nomina vs. Francis S. Tarcisio Galea pro et noe (Ċit Nru. 90/1994), huwa ma kienx parti fihom f'ismu proprju.

49. Dan il-kunċett ta' "victim status" huwa wieħed Ewropew definit fl-artikolu 34 tal-Konvenzjoni Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem. Dan l-artikolu jistipula li "*The Court may receive applications from any person, non-governmental organisation or group of individuals claiming to be the victim of a violation by one of the High Contracting Parties of the rights set forth in the Convention or the protocols thereto*."

50. Kif sewwa ġie ritenut fil-kawża **Raymond Farrugia et vs L-Avukat Ġenerali et mogħtija mill-Qorti Ċivili Prim' Awla (Sede Kostituzzjonali) fil-21 ta' Ottubru 2015** u affermat mill-Qorti Kostituzzjonali fis-27 ta' Mejju 2016 *"Il-Kapitolu 319 dahhal bhala parti mill-Ligijiet ta' Malta numru sostanzjali ta' artikoli u protokolli fil-Konvenzjoni Ewropea fuq il-drittijiet tal-bniedem. Pero l-artikolu 34 tal-Konvenzjoni Ewropea mhux wiehed mill-artikoli applikabbli ghal finijiet tal-Kapitolu 319. Il-Konvenzjoni Ewropea mhix bhal regolamenti tal-Unjoni Ewropea u ghalhekk mhix applikabbli direttament ghal Malta. La darba l-legislatur Malti eskluda l-applikazzjoni tal-artikolu 34 tal-Konvenzjoni mill-applikabilita ghal ligijiet Maltin li jidefinixxu u jiggarantixxu d-drittijiet tal-bniedem, allura tali artikolu ma jistax jigi applikat biex il-Qrati Maltin jisimghu ilmenti minn persuni li ma humiex dawk li sofrew il-lezjoni skond l-artikolu 4 tal-Kap. 319 li ma tinkludix il-kuncett ta' 'vittma' bhala wiehed mill-persuni li tista' tivvanta lezjoni ta' drittijiet tal-bniedem skond il-kuncett Ewropew, kif definit fl-artikolu 34 tal-Konvenzjoni. Ma hemm xejn li jeskludi l-fakulta lil tali persuna li tressaq l-ilment taghha quddiem l-ECHR izda mhux direttament fil-Qorti domestika... l-Artikolu 34 tal-Konvenzjoni ma hux parti mil-liġijiet ta' Malta peress li ma hux fost l-artikoli tal-liġi li jinsabu riprodotti fl-Ewwel Skeda mal-Att Dwar il-Konvenzjoni Ewropea, Kap. 319 tal-Liġijiet ta' Malta u għalhekk ma hux parti mil-liġijiet ta' Malta u l-ġurisprudenza tal-Qorti ta' Strasbourg dwaru ma tistax, f'dan ir-rigward, tillustra l-pożizzjoni legali f'pajjżna. <u>L-ewwel Qorti qalet sewwa fis-sentenza appellata li "l-azzjoni taħt il-Kostituzzjoni</u>*

<u>*dwar ilment ta' ksur ta' jedd fundamentali trid titħares mil-lenti tal-**interess ġuridiku tal-parti li titlob ir-rimedju**". U in vista tal-premess, mill-istess lenti trid titħares ukoll azzjoni taħt l-Att Dwar il-Konvenzjoni Ewropea li tilmenta minn leżjoni ta' xi wieħed md-Drittijiet tal-Bniedem u Libertajiet Fondamentali tal-Bniedem miġjuba fl-Ewwel Skeda mal-istess Att*</u>."

51. Fuq dan l-interess ġuridiku, jingħad li "*Kif ġia` ġie determinat minn din il-Qorti diversament preseduta (Ara Q. Kost. H. Vassallo & Sons Limited v. Avukat Ġenerali et #22) fi kawżi li fihom jiġi allegat xi ksur ta' dritt fundamentali taħt il-Kostituzzjoni r-rikorrent jeħtieġlu juri li għandu "<u>interess personali b'appoġġ għall-azzjoni tagħha</u>". Dan mhux biss hu dettat mill-prinċipji ġenerali tad-Dritt iżda tesiġih il-Kostituzzjoni stess a contrariu sensu ta' dak previst fl-Artikolu 116 tagħha fejn l-eżenzjoni mill-ħtieġa li persuna turi interess personali b'appoġġ għall-azzjoni tagħha hi espressament ristretta għal azzjonijiet għal dikjarazzjoni li liġi tkun invalida għal raġunijiet mhux ta' inkonsistenza mal-Artikoli 33 sa 45 tal-Kostituzzjoni u l-azzjonijiet tal-aħħar tip huma espressament eċċettwati minn din l-eżenzjoni. Dan hu wkoll konformi mal-Artikolu 46(1) tal-Kostituzzjoni li jirregola t-twettiq tad-disposizzjonijiet protettivi tad-drittijiet u libertajiet fundamentali tal-individwu taħt il-Kostituzzjoni u jipprovdi li rimedju taħt l-istess Artikolu jista' jintalab meta persuna tallega li xi waħda mid-disposizzjonijiet tal-Artikoli 33 sa 45 tal-Kostituzzjoni "tkun ġiet, tkun qed tiġi jew tkun x'aktarx ser tiġi miksura dwarha" (sottolinear tal-Qorti).*

In kwantu għal allegazzjonijiet ta' ksur tad-drittijiet fundamentali tal-individwu sanċiti mill-Konvenzjoni taħt il-Kap. 319 tal-Liġijiet ta' Malta is-sitwazzjoni hi legalment indentika mhux biss skont il-prinċipji ġenerali tad-Dritt li huma applikabbli għal kull azzjoni taħt xi liġi ordinarja bħal ma huwa l-Kap. 319 iżda wkoll in vista ta' dak previst fl-Artikolu 4(1) tal-istess Kap. *li wkoll jipprovdi fil-parti relevanti tiegħu li rimedju taħt l-istess Artikolu jista' jintalab meta persuna tallega xi wieħed mid-Drittijiet tal-Bniedem u Libertajiet Fundamentali "jkun ġie, ikun qed jiġi jew ikun x'aktarx ser jiġi miksur dwarha"*.

52. Ma ngħatat ebda eċċezzjoni fis-sens li r-rikorrent ma għandux interess ġuridiku. Imma anke li kieku, il-Qorti tfakkar, li ninsabu fil-kamp Kostituzzjonali. Meta xehed fis-seduta tal-10 ta' Marzu 2020, ir-rikorrent spjega li din kienet kumpanija tiegħu biss u kull dejn li kellha kien qed jagħmel tajjeb għaliha hu bil-propjeta' immobbiljari tiegħu, fosthom id-dar tiegħu li tilef.

53. F'dawn iċ-ċirkostanzi din il-Qorti tħoss, li x-xorta ta' interess ġuridiku li jeħtieġ ai fini ta' azzjoni kostituzzjonali ma hux dak meħtieġ f'kawżi ta' natura ċivilistika. Xi interess irid dejjem ikun hemm u jrid ikun wieħed li jirrifletti direttament fuq l-interessi tal-persuna.

54. X'interess għandu jkun hemm aktar minn meta persuna personalment tkun preġudikata minħabba danni li sofriet kumpanija, bih bħala sole shareholder, u li għaliha qed jagħmel tajjeb bi ħwejġu personali

! Għall-grazzja tal-argument jekk tkun kumpanija issir defunta, u l-ex-soċji li jiskopru li l-kumpanija inkwistjoni sofriet danni kawżati mill-Istat, allura dawn ma jistgħux jittentaw kawża kostituzzjonali minkejja li l-kumpanija ma għadhiex tesisti!

55. Għalhekk l-ewwel eċċezzjoni tal-Avukat tal-Istat, in kwantu bbażata unikament fuq l-artikolu 34 tal-Konvenzjoni, ma tistax tintlaqá. Kif ġia ammess mill-Qrati nostrali fis-sentenzi su ċitati, l-artikolu 34 tal-Konvenzjoni ġie eskluż mill-Kap. 319 u għalhekk mhux parti mil-liġi ta' Malta. Il-Qorti sejra għalhekk tiċħad din l-eċċezzjoni u tgħaddi issa biex tikkunsidra l-ilment kostituzzjonali b'applikazzjoni tal-prinċipji ġenerali stabbiliti u delinjati aktar 'il fuq f'din is-sentenza.

56. *Id-dies a quo* tal-kejl tar-raġonevolezza taż-żmien f'dawn il-proċeduri ċivili lmentati mir-rikorrenti bdew jiddekorru mid-data li fiha ġew istitwiti, jiġifieri l-**25 ta' Jannar 1994** (ara a' fol 1 tal-proċess ċitazzjoni numru 90/04 allegat mal-atti proċesswali odjerni). Dan in virtù ta' dak ritenut mil-QEBD, u applikat fil-ġurisprudenza, tagħna fis-sentenzi ġia ċitati supra fil-konsiderazzjonijiet legali (**Poiss v. Austria**, § 50; **Bock v. Germany**, § 35; **Portington v. Greece** §20).

57. Skont kif ukoll ġie ritenut mill-QEBD u applikat fil-qrati tagħna, id-*dies ad quem* ta' dan il-kejl taż-żmien rilevanti huwa l-mument fejn l-ilment in disputa jkun ġie solvut b'sentenza li tkun definittiva u finali u eżegwita (**Poiss v. Austria**, ibid; **Blake v. the United Kingdom** §40; **König v.**

Germany § 98; **Kudła v. Poland** §122). Għalkemm fil-proċeduri hawn attakkati l-Qorti tal-Appell ikkonfermat id-deċiżjoni tal-ewwel qorti fejn laqgħet l-ewwel talba attriċi u dikjarat li l-konvenuti kkommettew spoll vjolenti, ma kien hemm xejn x'jiġi eżegwiet billi, kif iddikjarat l-Qorti tal-Appell stess, ir-reintegrazzjoni ma kienx possibbli "*minħabba l-fatt li l-bini fuq l-art hija llum proprjetá ta' terzi mhux parti fil-kawża*". F'dan il-każ għalhekk iż-żmien rilevanti jibqa' jitkejjel sad-data li fiha ġiet mogħtija sentenza finali mill-Qorti tal-Appell, jiġifieri l-**24 ta' Frar 2012**.

58. Jirriżulta għalhekk li l-proċeduri ħadu **<u>tmintax -il sena u xahar nieqes ġurnata</u>** żmien biex jiġu konklużi.

59. Huwa veru li l-Qorti Ewropea ma preskrivitx terminu oġġettiv ta' żmien li kawża tista tieħu biex tiġi konkluża fiż-żmien raġjonevoli. Tabilħaqq, minflok ma għamlet dan, il-Qorti Ewropea stabbilit li l-kejl tar-raġjonevolezza taż-żmien għandu jitqies wara li jiġu applikati l-erba' kriterji (ġia fuq esposti) għaċ-ċirkostanzi partikolari ta' kull każ, jew wara valutazzjoni ġenerali meta dawn il-kriterji jkunu intimament relatati (ara kunsiderazzjonijiet legali supra). Madankollu, kif ukoll ġia aċċennat supra, jirriżulta mill-istudju li wettqet is-CEPEJ li **l-itwal ħin aċċettat mill-Qorti huwa rarament aktar minn ħames snin u kważi qatt aktar minn tmien snien ta' dewmien. Fil-każijiet meqjusa bħala ta' prijoritá li fihom kwistjoni partikolari hija f'riskju, il-Qorti sabet ksur anke jekk il-każ dam inqas min sentejn f'kull stadju tal-proċeduri. <u>L-uniċi każijiet li fihom il-Qorti ma sabitx ksur minkejja t-tul manifestamet eċċessiv tal-</u>**

<u>proċeduri kienu każijiet fejn l-imġieba ta' l-applikant kienet fattur ewlieni</u>.

60. Il-kawża ta' spoll kellha tkun indubbjament meqjusa bħala kawża ta' prijoritá. Kif ġie ritenut, "*kawza ta' spoll hija procedura li fin-natura taghha stess, tindirizza sitwazzjonijiet urgenti bil-ghan li l-att illegali jigi rimoss jew rimedjat minnufih*" (**Hubert J. Spiteri vs Oswald J. Spiteri**, **Qorti Ċivili Prim' Awla, 15 ta' Lulju 2014**). Is-sens ta' immedjatezza u urġenza f'kawża bħal din ta' spoll toħroġ mill-istess liġi li tirregola din l-azzjoni: l-artikolu 535 tal-Kap. 16 u l-artikolu 791 tal-Kap. 12 jiffissaw terminu ta' xahrejn li fiha din l-azzjoni trid tiġi istitwita. Dan it-terminu huwa wieħed ta' dekadenza u għalhekk lanqas biss huwa suġġett għar-regoli tal-preskrizzjoni (ara fost **oħrajn Alfred Paul Farrugia nomine vs. Peter Paul Cutajar, Qorti Ċivili Prim' Awla 13 ta' Frar 2004 u Georgina Borg vs. Errol Cassar et, Qorti Ċivili Prim' Awla, 21 ta' Ottubru 2002**). Di più l-artikolu 791 tal-Kap. 12 jipprekludi l-konvenut f'kawża ta' spoll milli jagħti eċċezzjonijiet fil-mertu qabel ma jkun wettaq ir-reintegrazzjoni fid-detenzjoni jew pussess. Tant kawżi ta' spoll huma meqjusa bħala proċeduri ta' natura urġenti li fil-fatt jingħataw prioritá fuq kawżi oħra (ara regolament 9(ii) L.S. 12.09), anke fi stadju ta' appell (ara **Carmel sive Charles Borg et v. Sacha Said pro et noe, Qorti tal-Appell, 30 ta' April 2013**);

61. Huwa għalhekk evidenti li dewmien ta' tmintax-il sena u xahar neqes ġurnata f'kawża ta' spoll, li hija kawża li kellha tingħata prioritá u għalhekk kellha tiġi stradata b'diliġenza speċjali, huwa bla dubju inordinatament twil u in eċċess ta' dak raġjonevolment meħtieġ sabiex il-ġustizzja tiġi amministrata b'mod tajjeb u xieraq a tenur tal-artikolu 6 tal-Konvenzjoni u l-artikolu 39(2) tal-Kostituzzjoni.

62. Fid-dawl ta' dak li sabet l-ECEJ fl-istudju tagħha tal-każistika tal-QEBD, biex il-Qorti ma ssibx l-Istat ħati ta' ksur tar-rekwiżit taż-żmien raġonevoli minkejja dan id-dewmien manifest u eċċessiv tal-proċeduri hawn ilmentati, hija trid issib li l-imġieba tar-rikorrenti kienet fattur ewlieni ta' dan id-dewmien.

63. Difatti, kif ġia kkunsidrat supra, l-Istat ma jinżammx responabbli għal dewmien ikkawżat b'riżultat ta' l-aġir tal-parti li qed tilmenta. Dan peress li l-kondotta tal-parti msemmija tikkostitwixxi fatt oġġettiv li l-istat m'għandux kontroll fuqha u li għalhekk ma jistax jiġi attribwit lilu (**Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], §211; **Poiss v. Austria** § 57; **Wiesinger vs Austria** § 57; **Humen v. Poland** [GC] § 66 ġia ċitati supra).

64. Mill-atti proċesswali tal-ispoll, jirriżulta li l-provi attriċi ingħalqu wara dewmien manifest ta' ħdax -il sena u kważi xahrejn. Dan konsegwenza ta' differimenti inutli mitluba mill-istess difiża tar-rikorrenti noe fuq ir-raġunijiet segwenti:

1. Li trid tirregola ruħha (ara verbali 23 ta' Ġunju 1994 a' fol 20, 31 ta' Ottubru 1994 a' fol 21, 16ta' Jannar 1995 a' fol 22, 27 ta' Frar 1995 a' fol 23 u 22 ta' Settembru 1995 a' fol 24);
2. Li qed tfittex possibilitá ta' tranżazzjoni (ara verbali 27 ta' Novembru 1995 a' fol 25; 26 ta' Frar 1996 a' fol 26, 16 ta' Mejju 1996 a' fol 27, 24 ta' Ottubru 1996 a' fol 28; 19 ta' Jannar 1998 a' fol 34; 2 ta' April 1998 a' fol 35; 22 ta' Ġunju 1998 a' fol 36; 15 ta' Ottubru 1998 a' fol 37; 18 ta' Jannar 1999 a' fol 38);
3. Li trid iktar żmien biex tipproduċi l-provi tagħha (ara verbali 20 ta' Jannar 1997 a' fol 29; 14 ta' Ottubru 1997 a' fol 33; 25 ta' Mejju 1999 a' fol 39; 21 ta' Jannar 2000 a' fol 41; 19 ta' Ottubru 2000 a' fol 47; 8 ta' Marzu 2001 a' fol 48; 5 ta' Lulju 2001 a' fol 49; 29 ta' Jannar 2002 a' fol 50; 21 ta' Mejju 2002 a' fol 51; 14 ta' Ottubru 2002 a' fol 52; 5 ta' Mejju 2003 a' fol 53; 2 ta' Ottubru 2003 a' fol 54; 11 ta' Mejju 2004 a' fol 77)
4. Li l-avukat difensur tar-rikorrenti noe ma deherx, daqqiet mingħajr spejgazzjoni u daqqiet għax kien imsiefer (23 ta' Mejju 1997 a' fol 32; 25 ta' Ottubru 1995 a' fol 40; 26 ta' Frar 2004 a' fol 76);

65. Il-proċeduri tal-ispoll komplew jkunu afflitti minn iktar dewmien konsegwenza ta' ħafna differimenti moħlija fi stennija inutli sabiex l-avukat tar-rikorrenti noe jiddeċiedi jippreżenta n-nota ta' sottomissjonijiet (11 ta' April 2006 a' fol 124; 1 ta' Diċembru 2006 a' fol 127; 12 ta' Frar 2007 a' fol 128; 16 ta' Arpil 2007 a' fol 129; 15 ta' Ottubru 2007 a' fol 131; 26 ta'

Novembru 2007 a' fol 133; 7 ta' April 2008 a' fol 135; 28 ta' April 2008 a' fol 136; 2 ta' Ġunju 2008 a' fol 137; 10 ta' Novembru 2008 a' fol 140).

66. Madanakollu, kif joħroġ mill-konsiderazzjonijiet legali supra, l-Istat ma jistax jinheba wara bl-imġieba tal-avukat tar-rikorrent noe sabiex jiġġustifika dak il-perjodu inordinatament twil u eċċessiv ta' inattivitá. Ir-responsabbiltá ewlenija għall-preparament ta' każ u għat-tmexxija mgħaġġla tas-smiegħ tal-kawża taqa taħt l-imħallef (**Capuano vs Italy § 30-31 ġia ċitata supra**). L-ewwel Qorti ma setgħetx tibqa' indifferenti għall-letragija tal-avukat tar-rikorrenti noe tad-drittijiet proċedurali u dewmien persistenti fil-proċeduri: l-attitudni tiegħu ma teżonerax lill-Qorti mid-dmir tagħha li tikkonfoma mar-rekwiżit kostitutuzzjonali u konvenzjonali billi tiżgura s-smiegħ xieraq tal-proċess ġudizzjarju egħluq żmien raġonevoli (ara sentenzi ġia ċitati supra). Dan iktar u iktar f'każ bħal dan ta' spoll li kellu jiġi ndirizzat bi prioritá, b'urġenza u għalhekk b'diliġenza speċjali. Dawn il-Qrati jiddeskrivu l-azzjoni ta' spoll bhala wahda skarna, rapida u effikaci.

67. Mill-analiżi tal-kondotta tal-ewwel qorti f'dan ir-rigward, joħroġ li hija ftit li xejn ħadet azzjoni u miżuri biex tħeġġeġ l-avukat tar-rikorrenti noe iwettaq b'mod attiv id-dmirijiet proċedurali tiegħu. Il-Qorti setgħet tibqa' teżiġi li l-proċeduri jitkomplew irrispettivament mill-possibilitá ta' transazzjoni. Dan peress li l-għotja ta' sentenza ma xxekkielx il-ħila tal-partijiet li jaslu fi ftehim bonarju mod ieħor. Il-Qorti kellha wkoll teżiġi li

tgħaddi biex tisma l-provi tal-Konvenut f'każ li l-attur jonqos milli jipproduċi l-provi kollha li fadallu ferm qabel it-tnejn ta' Ottubru 2003 (ara fol 54).

68. Il-Qorti ma żammitx ma dak dikjarat minnha fil-verbal tal-20 ta' Jannar 2000 (a' fol 41) u anke tad-19 t'Ottubru 2000 (a' fol 47) li tiddifferixxi l-kawża għall-provi tas-Soċjetá Attriċi għall-aħħar darba. Hija minflok baqgħet tiddiferixxi l-każ għal provi attriċi għal tlett snin oħra. Għalkemm fil-verbal tat-12 ta' Diċembru 2005 il-Qorti ddifferit il-kawża għat-trattazzjoni finali (ara fol 123), għal xi raġuni qagħdet tistenna u tiddifferixxi l-kawża għal kważi tlett snin oħra sabiex l-avukat tar-rikorrenti noe jippreżenta nota ta' sottomissjonijiet. Kien biss wara l-istedina tardiva li saret minnha fl-udjenza tal-10 ta' Novembru 2008 sabiex isiru trattazzjoni orali (a' fol 140) li fl-aħħar din saret fl-udjenza sussegwenti tat-23 ta' Frar 2009. Iżda, hekk kif ġie dikjarat dik inhar stess li saret it-trattazzjoni, il-lukanda in kwistjoni kienet ġia ġiet demolita u minflokha kien hemm blokk ta' appartamenti proprjetá ta' terzi (ara verbal a' fol 141). Id-dritt għar-reintegrazzjoni fil-pussess kien ġia għalhekk użurpat.

69. Joħroġ ukoll mill-atti proċesswali tal-kawża li matul iż-żmien kollu moħli fi stennija li tiġi preżentata n-nota ta' sottomissjonijiet sakemm minflok saret it-trattazzjoni orali, kien hemm ħames differimenti magħmula fuq ordni tal-ewwel Qorti (ara verbali 13 ta' Ġunju 2006 a' fol 125; 23 ta' Novembru 2006 a' fol 126; 11 ta' Ġunju 2007 a' fol 130; 4 ta' Frar 2008 a' fol 134; 20 ta' Ottubru 2008 a' fol 139).

70. Wara li saret it-trattazzjoni orali, il-kawża baqgħet fuq ordni tal-ewwel Qorti, tiġi differita għas-sentenza għal ftit iktar min sentejn sakemm din ingħatat fl-4 ta' Marzu 2011 (ara fol 153). Din il-Qorti tagħraf li dawn id-differimenti ingħataw minħabba li l-ewwel qorti kienet tassew indisposta. Il-Qorti tqis però li, in virtù tal-konsiderazzjonijiet legali esposti supra, f'din iċ-ċirkostanza l-Istat kellu jidħol sabiex jindirizza l-kwistjoni b'mod li ma jħalliex li jinħoloq dewmien fil-proċedimenti. Dan speċjalment f'kawża ta' spoll li hija kawża ta' natura urġenti.

71. Din il-Qorti għalhekk tilqa' l-ewwel talba tar-rikorrenti safejn tirrigwarda dikjarazzjoni għal-leżjoni tal-jedd tar-rikorrenti taħt l-artikolu konvenzjonali u kostituzzjonali. Għaldaqstant sejra tgħaddi biex tqis it-talbiet rimedjali.

72. F'dan ir-rigward ġie ritenut li "*Skont il-Kostituzzjoni, kull persuna li tallega ksur ta' jedd fundamentali tista' titlob lil din il-Qorti "għal rimedju." (Art. 46(1)) li "tista' tagħmel dawk l-ordnijiet, toħroġ dawk l-atti u tagħti dawk id-direttivi li tqis xierqa sabiex twettaq, jew tiżgura t-twettiq" (Art. 46(2)) tal-istess jedd. Il-Kostituzzjoni tagħna ma timponi l-ebda limitu la għat-tip ta' rimedju li jista' jintalab u jingħata u lanqas għat-tip ta' ordni li tista' tagħti din il-Qorti sabiex tiżgura t-twettiq effettiv tar-rimedju li jogħġobha tagħti fid-diskrezzjoni assoluta tagħha. Ir-rimedju li tista' tagħti din il-Qorti skont il-Kostituzzjoni "is not restricted, as in some other constitutions, to named remedies."* (***J.J. Cremona, The Maltese Constitution and Constitutional***

History Since 1813, paġna 83, ippubblikat fil-1994*).* *Cremona jammonixxi li "What on the practical plane gives special significance to the protection of these fundamental rights and freedoms is the provision which regulates their justiciability. Rights without remedies are of little practical value." [Ibid]*

Skont il-Konvenzjoni, "Kull min ikollu miksura d-drittijiet u libertajiet tiegħu kontemplati f'din il-Konvenzjoni għandu jkollu rimedju effettiv quddiem awtorita` nazzjonali..." (Art. 13)." (**Michael Debarro vs Avukat tal-Istat**, **Qorti Ċivili (Sede Kostituzzjonali), 11 ta' Frar 2021**);

73. Il-QEBD stabbilit li kumpens taħt dan l-artikolu 13 jista' jkun effettiv meta ma jkunx jeżisti rimedju preventiv billi l-proċedimenti jkunu diġa eċċessivament twal (**McFarlane vs Ireland [GC] § 108**). Il-QEBD iżda ħalliet f'idejn il-Qrati nazzjonali biex jiddeterminaw il-kumpens xieraq bħala rimedju effettiv għal-ksur ta' smigħ xieraq fi żmien raġjonevoli, dment li l-proċedura applikata hija konformi mal-prinċipji ta' ekwitá garantiti bl-Artikolu 6 tal-Konvenzjoni:

"*With regard to the concern to have a remedy affording compensation that complies with the reasonable-time requirement, it may well be that the procedural rules are not exactly the same as for ordinary applications for damages. <u>It is for each State to determine, on the basis of the rules applicable in its judicial system, which procedure will best meet the compulsory criterion of "effectiveness", provided that the procedure</u>*

<u>conforms to the principles of fairness guaranteed by Article 6 of the Convention</u>." (**Scordino vs Italy (No 1) [GC] § 200, sottolinear ta' din il-Qorti**).

74. Għal dak li jirrigwarda kumpens morali, il-QEBD fl-istess sentenza kompliet tistqarr f'para 204 u 205 is-segwenti:

"*Regarding non-pecuniary damage, the Court – like the Italian Court of Cassation (see its judgment no. 8568/05, paragraph 70 above) – <u>assumes that there is a strong but rebuttable presumption that excessively long proceedings will occasion non-pecuniary damage.</u> **<u>It also accepts that, in some cases, the length of proceedings may result in only minimal non-pecuniary damage or no non-pecuniary damage at all</u>** (see Nardone, cited above). **<u>The domestic courts will then have to justify their decision by giving sufficient reasons.</u>***

<u>Moreover, in the Court's view, the level of compensation depends on the characteristics and effectiveness of the domestic remedy.</u>" (emfażi u sottolinear tal-Qorti)

75. Il-Qorti Kostituzzjonali fis-sentenza **John A. Said pro et noe vs L-Avukat Ġenerali** datata 11 ta' Novembru 2011, applikat il-fehma li "*f'kazijiet bhal dawn fejn jirrigwarda dewmien, il-Qorti Kostituzzjonali generalment ma takkordax danni materjali biex ikopru danni allegatament*

sofferti imma taghti kumpens bhala danni morali biex jaghmel tajjeb ghal lezjoni kostituzzjonali. Il-Qorti Kostituzzjonali ma takkordax danni civili.”

76. Il-Qorti taqbel ma’ dan il-ħsieb anke għaliex it-talba għal kumpens bħala danni ċivili pretiża mir-rikorrenti fuq ir-raġuni li r-reintegrazzjoni fil-pussess m’għadhiex possibli (ara xhieda tar-rikorrenti a’ fol 44 et seq), hija talba rimedjali li tista tiġi użufruwita fl-ordinarju quddiem Qorti ta’ kompetenza ċivili. Fis-**Sentenza tal-Qorti Kostituzzjonali tal-11 ta' Novembru fl-ismijiet John A. Said f’ismu proprio u kif ukoll -v- L-Avukat Ġenerali** qali “*Illi kif jinghad fis-sentenza Q.K. F. Said et v. l-Avukat Generali deciza fit- 3 ta’ Frar 20096 “ir-rimedju li tista’ taghti l-Prim’ Awla (kif ukoll din il-Qorti) bhala rimedju ghad-dewmien jista’ jvarja minn semplici dikjarazzjoni ta’ lezjoni, ghal danni morali jew, eccezzjonalment, anke ghal danni materjali.”* F’din is-sentenza l-Qorti Kostituzzjonali kompliet tispjega fir-rigward ta’ kumpens: *Madanakollu din il-Qorti hi tal-fehma li f’kazijiet bhal dawn fejn jirrigwarda dewmien, il-Qorti Kostituzzjonali generalment ma takkordax danni materjali biex ikopru danni allegatament sofferti imma taghti kumpens bhala danni morali biex jaghmel tajjeb ghal lezjoni kostituzzjonali. Il-Qorti Kostituzzjonali ma takkordax danni civili. Inoltre ma jirrizultax li meta l-ewwel Qorti llikwidat il-kumpens kellha f’mohha li tkopri d-danni materjali partikolari kollha.*

77. Fuq stregwa ta’ dan it-tagħlim din il-Qorti tħoss li għandha talloka kumpens morali biss. Dan qiegħed jingħad ukoll għaż-żmien twil li ġie

sprekat tul il-proċeduri attakkati mir-rikorrent. Ir-rikorrent igħid li kien joqgħod fuq l-avukati tiegħu. Din il-Qorti trid toqgħod fuq dak li jemerġi mill-atti u kull seduta moħlija allokata għar-rikorrent kienet seduta li kompliet ittawwal il-proċess inutilment. Din il-Qorti ma tistax tagħmel id-distinzjoni li qed jagħmel ir-rikorrent peress li din ħaġa li tolqot biss ir-relazzjonijiet interni tiegħu mal-avukat li kien jippatroċinah. Jekk ra ġejja bit-tul seta' anke biddel l-avukat.

78. Dwar x'kumpens morali għandu jitħallas ir-rikorrent din il-Qorti ser timxi fuq dak li qalet l-ECHR fis-**Sentenza fl-ismijiet Pizzatti -vs- Italy, ECHR 62361/00 deċiża 10 ta' Novembru 2004.** F'din is-Sentenza il-Qorti tat indikazzjonijiet speċifiċi f'dak li għandu x'jaqsam ma likwidazzjoni ekwa tad-danni sofferti kaġun dewmien eżaġerat fi proċeduri ġudizzjarji. Ġie ritenut fil-fatt illi somma ta' bejn elf Ewro u elf u ħames mitt Ewro għal kull sena li damu għaddejjin il-proċeduri, minn meta ġew intavolati sal-ġurnata li ġew riżolti b'sentenza finali bħala l-figura bażi għall-kalkolu relevanti. Il-Qorti tirrikonoxxi li mill-2004 għadda żmien biżżejjed biex tali kumpens ikun awmentat u tqies li somma ġusta tkun bejn elfejn u elfejn u ħames mija. Għalhekk il-Qorti ser timxi fuq din il-gwida.

79. Il-Kawża damet 18-il sena. Fiċ-ċirkostanzi din il-Qorti tħoss li l-ammont ta' ħamsa u tletin elf ewro (€35,000) huwa ġustifikabbli. Fid-determinazzjoni tad-danni morali dovut lir-rikorrenti, il-Qorti qed tieħu in konsiderazzjoni l-kondotta xejn attiva min-naħa tal-avukat tar-rikorrenti biex

jitħaffu l-proċeduri. Dan peress li, kif ġia kkunsidrat supra, tali kondotta "*għandha jkollha relevanza għal-likwidazzjoni tal-kumpens*" dovut (**Iris Cassar et vs. Avukat Ġenerali** gia ċitata).

Decide

Għaldaqstant u għar-raġunijiet fuq imsemmija, il-Qorti qiegħdha taqta' u tiddeċiedi din il-kawża billi;

Tilqa' l-ewwel eċċezzjoni preliminari tal-intimat Reġistratur tal-Qrati u tilliberah mill-osservanza tal-ġudizzju.

Tiċħad l-ewwel eċċezzjoni preliminari tal-intimat Avukat tal-Istat.

Tilqa' l-ewwel talba tar-rikorrent u tiddikjara li fil-konfront tiegħu ġew vjolati l-jeddijiet protetti mill-Kostituzzjoni ta' Malta kif ukoll mill-Artikolu 6(1) tal-Konvenzjoni Ewropeja għall-Protezzjoni tad-drittijeit tal-Bniedem bil-mod kif ikkunsidrat f'din is-sentenza.

Tilqa' t-tieni talba tar-rikorrent u tillikwida bħal kumpens dovut lir-rikorrent l-ammont ta' ħamsa u tletin elf ewro (€35,000) u tikkundanna lill-Avukat tal-Istat iħallas il-kumpens kif likwidat bl-imgħax legali mill-presenti sal-pagament effettiv.

Spejjes ta' dawn il-proċeduri għandhom ikunu sopportati kwantu għall-ispejjeż tar-Reġistratur tal-Qrati minn Anthony Mario Vella mentri dawk ta' Anthony Mario Vella jiġu sopportati mill-Avukat tal-Istat.

Imħallef Toni Abela

Deputat Reġistratur